

o živobytí přinucuje jednotlivce, aby se podrobili podmínkám, za kterých jen lze nezbytných životních prostředků získati.

Nakupení vlastnické moci nad prostředky hmotnými u nepatrné menšiny těch, kteří o ukojování svých i cizích potřeb rozhodují — totiž u nemnohých kapitalistů a s nimi spojených podnikatelů — bylo urychleno moderním vývojem a sklonem k velkým podnikům. Veliké kapitály kromě toho dovedly se často navzájem shodnouti a vyloučiti zápasy konkurenční. Ohromné soukromé podniky ovládají naporád hmotnými úkoji i jejich přidělováním, pokud v tom nejsou obmezo- vány veřejnou mocí nebo pokud o úkoje ty samy veřejné moci se nepostaraly. Ale veřejné moci navzájem nedovedou se vždy ubrániti přemocnému vlivu organisatorů podnikatelských a velikých kapitalistů (vlastníků), tedy veřejné právo přirozeně více hájilo prospěchů této vynikající třídy nežli zájmů ostatních lidí jim hmotně podléhajících. Proto také ještě v moderních soustavách právních větší péči se těšila věcná oprávnění majetková nežli ochrana osobních zájmů lidí postrá- dajících prostředků těžebních. Těmto tak řečeným proletářům často nedostává se ani úkojů potřebných k náležitému udržení živobytí, ačkoli by podle své možné i vhodné upravené funkce sociální úkojů těch postrádati neměli ani nemusili.

Zajisté nynější pokroky technické a o vědecké výtěžky opřená vyspělost moderní kultury hmotné i duševní dovolovaly by lidstvu bez veliké námahy získati tolik vhodných úkojných prostředků, že by každý jednotlivec mohl nejen snadno všechny nezbytné potřeby řádně ukojovati, nýbrž by se mu mohlo dostati poměrného pohodlí. Potravu, oděvu i obydlí lze hravě získati tolik, kolik by lidé ani skoro nedovedli strávit ani spotřebovati; podobně služebných energií pří- rodních už nyní za člověka pracuje taková síla, jakoby každá jedno- tlivá osoba i nejnepatrnější měla několik přechoťných otroků. A pro dosavadní počet lidstva by se toho dalo ještě mnohem více opatření bez velikého lidského namáhání. Jestliže přece mnoho lidí strádá a hyne nejtrpčí nouzí a většina z nich je sužována strachy o svou vlastní existenci, jest to jen důkazem, že společenská úprava hmot- ného ukojování potřeb je dosud málo vhodná i je nutno vyšetřiti její nedostatky a kritisovati její základy, které nemohou býti jistě pro- hlášovány za nedotknutelné, když jsou možny ony vytčené sociální nesoulady.

9. Soukromé právo vlastnické, právní posloupnost dědická a ostatní právní úprava hmotných styků lidských.

Jakmile člověk prozíravě počal pečovati o své budoucí potřeby, jakmile zároveň snahy jeho ekonomicky se projevovaly, vznikala i touha získávati a udržeti si předměty a věci, které se mu hodily k budoucímu ukojování potřeb. Tak vytvořila se individuální moc nad věcmi vnějšími, především nad těmi, které se hodily k bezprostřed- nímu ukojování, ale později hlavně nad přístroji a náradími trvalej- šími, jimiž člověk mohl se domoci statků nových, nebo si připraviti různé statky k náležité spotřebě. Tím vznikly zvláště *statky kapitá-*

lové, jimiž se budoucí ukojování zajišťovalo nebo jimiž se statky potřebné množily, vhodně upravovaly a uchovávaly.

Tyto kapitálové statky (přístroje a různé trvalejší náčiní a zařízení) byly často velikou individuální námahou získávány; proto jejich původce nebo držitel si je přirozeně přivlastňoval a jich hájil. Přístroje podobné byly do jisté míry přímo doplňující součástí osobnosti tvůrce; zdokonalovaly buď výkony jednotlivých údů těla, nebo zlepšovaly jich pracovní způsobilost; často byly pracnými výrobky, které někdy velmi dlouhých dob vyžadovaly ke svému zhotovení (na př. zbraně, nádoby domácí, obydlí atd.). Někdy ovšem k vytvoření nákladnějších statků nestačily ani síly jednotlivcovy (nebo menších skupin jednotlivců), nýbrž byla nutna součinnost celé větší společnosti (kmene neb osady), jako na př. ke stavbě lodí, ke zbudování trvalých pevných obydlí, k vymýcení lesů, ke společnému vzdělávání polí, na něž síly jednotlivcovy nestačovaly atd.

Podle toho vytvořilo se buď vlastnictví jednotlivcovo nebo pospolitě (vlastnictví individuální, vlastnictví kolektivní) na věcech, které si buď jednotlivec sám pořídil, nebo které vyrobila celá společenská skupina. Jednotlivcovo vlastnictví se tak vžilo v mysl prvotních lidí, že se považovalo často za nerozlučitelné od osobnosti vlastnickovy. Nezřídká věci nebožtíkovy bývaly s ním kladeny do hrobu (jako by jich mohl potřebovat i po smrti). Pojil se k tomu pověřený strach, že by duše zemřelého mohla býti svým vlastnictvím přilákána k obávaným i škodlivým návštěvám pozůstalých příbuzných, kteří by si jeho věci přisvojili. [Tento zvyk, že mnohdy velmi pracně i uněle zhotovené věci dávány byly nebožtíkovi do hrobu, zdržoval silně vývoj kultury; neboť výtěžky dlouholetých namáhání a někdy vzácných osobních dovedností se vždy s úmrtím vlastnickovým ztrácely pro žijící pozůstalé.]

Pracně vytvořené individuální prvotní vlastnictví nevztahovalo se tedy nikdy na věci a zařízení, kterých společensky se nabývalo a užívalo; zejména dlouho nemohlo povstati jednotlivcovo vlastnictví k půdě nebo k jiným nemovitým věcem, které nebyly dílem jednotlivým. Proto také u kmenů složených z členů podstatně sobě rovných nemohly ani vznikati přílišné rozdíly majetkové; byla tedy v takových společenských skupinách dosti značná demokratická rovnost. Nebylo také ani porobených lidí-otroků, protože by jejich páni na nízkém stupni kultury ani nedovedli jich uživit ani zaměstnat. Poražené kmeny bývaly napořád vyhubeny nebo nejzdatnější jejich jednotlivci, zvláště v útlém mládí, bývali adoptováni do rodin vítězův a splynuli úplně se svými podmaniteli.

Teprve až člověk ve svém hmotném vývoji dospěl k tomu stupni civilisace, že si dovedl ochočiti dobytek, dán byl základ k nerovnosti majetkové a mohlo se využití také sil kmenů podmaněných. Poražený kmen mohl býti přidržován k hlídání a pastvě dobytka, po případě musil pro své kočovné pány vzdělávat půdu a dodávat jim z ní bylinnou potravu. (Známé jsou pro to četné doklady ze starověkých dějin: Hyksů, kteří porobili si rolnický lid v Egyptě nebo Skythů pastýřských proti poddaným Skythům oráčům atd.). Než i mezi svobodnými lidmi téhož kmene rozdíly v majetku domácího dobytka dávaly

podnět k poplatnosti a k poddanství. Zámožnější propůjčovali svůj skot (nebo brav) chudším za určité plody od něho — (mládata se odváděla pánům nebo vlna z ovcí atd.) — nebo za jisté služby. Podobný poměr odvislosti byl za středověku v Irsku, nebo vyskytlá se dosud u kmenů afrických, v nichž jednotlivci vládou větším počtem dobytka. Namnoze z propůjčování dobytka vznikla i *smlouva úroková* — („τόκος“ po řecku je i mládě živočišné i znamená úrok; podobně germanské „*fee*“ je stejně významem pro dobytek i pro úroky).

Nejtuzší nerovnost a poroba vznikla tam, kde vílžci si podmanili již civilisovanější lid, který dovedl obdělávat půdu a přinutili vzdělavatele půdy té k odvádění dávek plodinných, po případě i jiných výtěžků na př. odchovaného dobytka. Vznikala tím poroba (otroctví, nevolnictví, roboty i jiné formy nesvobody) lidu podmaněného připoutaného k nesvobodné půdě („glebae adscripti“). To však předpokládá již pokročilejší vzdělávání pozemků — orbu a soustavné pěstování zemědělské — aby rolní výtěžky nejen vyživily své vlastní vzdělavatele, nýbrž aby kromě toho stačily na dosti velké dávky pánům.

Původně ovšem pozemky nemohly ani jednotlivcům přináležeti, protože jich jednotlivec ani sám svou mocí a prací nemohl využítovati. Kmenům loveckým nebo rybářským jejich pozemky jako sídla a honební revíry patřily jen v celku a potud, pokud si jich dovedli uhájiti mocí společnou proti jiným kmenům, nebo pokud si jich vydobyli společnými výpravami. Také nabývání přírodních plodů bylo při tom volné buď jako sbírání potravy nebo lovení nebo snad později také žďaření*) —, na které by jednotlivce nestačil. [Dosud bývá ještě někdy volné sbírání jedlých hub nebo jiných lesních plodů nebo rybářství a chytání raků ve vodách nehájených.]

Když i později se dospělo k soustavnému vzdělávání plodných pozemků a k orbě, nezobecnělo proto ještě individuální vlastnictví k půdě. Pozemkové vlastnictví nebylo individuální ani tam, kde již individuální prací se půda obdělávala. Orné role zůstávaly *ve společném vlastnictví* rodových skupin nebo místních svazků. (U Slovanů jižních známá je v tom směru „*zadruga*“ neb u Rusů „*mir*“, u Germánů „*allmende*“. Stejně se to zjistilo v počátcích skoro všech kulturních kmenů, na př. v jihovýchodní Asii; kolektivním vlastnictvím byla půda u peruanských Inků již na stupni vyspělé civilizace, ovšem i s kolektivním vzděláváním jejím.)

Ani v Římě, který později vynikl nejpříkřejším a nejméně omezeným soukromým vlastnictvím individuálním, z počátku *nebylo soukromého nemovitého vlastnictví*, leč jen k pozemkům, na kterých bylo rodinné obydlí s hospodářským příslušenstvím. V původním zemědělském Římě patřil každé (svobodné) rodině vylučný nemovitý majetek kolem jejího bydliště pouze ve výměře obsahující „*bina jugera*“, t. j. dvě římská jitra = něco přes $\frac{1}{2}$ ha. [Tedy něco méně než naše jitra, nebo dva korce]. Ostatní role byly kolektivním vlastnictvím celé obce i byly přidělovány na jistou dobu (několika málo let) k obdělávání jednotlivým rodinám podle jejich výživných potřeb (podle počtu pří-

*) O žďaření se mluví v části jednající o technice zemědělské.

slušníků pravidelně). Pastviny, lesy, někdy i louky a jiné kultury, kterých se dalo používat společně, zůstávaly vůbec nerozděleny a mohla z nich každá rodina dle svých potřeb těžit, po případě užívalo se jich kumulativně (na př. společnou pastvou nebo lovem atd.).

Právě Řím je dokladem, jak podmanitelské války vytiskly původní kolektivní vlastnictví pozemkové a vytvořily a utvrdily soukromé vlastnictví čistě individuální. K tomu znamenitě přispívaly výboje, kterými obec římská („res publica“ — stát) si přivlastňovala půdu podmaněných národů a kmenů.

Pokud podmanění nesplynuli s ostatním obyvatelstvem římským tím, že se přestěhovali do Říma, aby zvětšili jeho počet obyvatelstva i brannou moc, byly pozemky jejich buď z části nebo všechny prohlášeny za vlastnictví státu, „ager publicus“. Římská obec propůjčovala tyto své pozemky k používání (k nájmu neb i k emphyteusi) svým občanům za mírný poplatek, „vectigal“. Toto nájemné hned z počátku málo významné pozdějším poklesem peněžité hodnoty se skoro zcela znehodnotilo a bylo vlastně pouhým uznáváním veřejného vlastnictví. Ale poplatky ty byly na mnoze i promíjeny nebo se na ně snadno zapomínalo při jich bezvýznamnosti. Pozemky, které po delší doby udržely se tak v jedné rodině, po čase se považovaly, jakoby byly vlastními; povědomí, že jsou půdou obecní, poněmáhlu vymizelo a státu římskému nenapadlo jich žádat zpět.

Rozsáhlejší role se však vyplácelo vzdělávati jen těm rodinám, které měly dosti otroků. Otroky dodávaly zbohatlým rodinám stále výbojně války, které přiváděly houfy porobených lidí do Říma, jež stát zámožnějším lidem prodával, po případě i svým vynikajícím občanům (zasloužilým vojínům, vojevůdcům a pod.) přiděloval darem. Vznikaly tak již veliké statky a plantáže obdělávané lacinou prací otrockou.

Velkostatky přivtělovaly si však také půdu ostatních svobodných občanů, která jim postupem doby byla již v úplné vlastnictví postupována. Svobodní občané byli totiž nuceni do války se na vlastní útraty ozbrojiti a ve válce se ze svých prostředků vydržovati. Za válečných tažení delší doby trvajících nemohli při tom ozbrojení občané ani svých pozemků obdělávati ani neměli dosti prostředků, aby se v poli mohli vyživovati. Proto z válek nastávalo všeobecné zadlužení méně majetného občanstva, pokud nebylo válečnou kořistí odškodněno. Zadlužení to bývalo pravidelně těžké a lichvářské a jeho následky byly sociálně zhoubné; dlužníci upadali do nouze, ano hrozila jim ztráta osobní svobody („nexus“). Bohatí občané získávali tak kromě pozemků od státu najatých ještě půdu zadlužených a zchudlých spoluobčanů.

Proti otrocké práci na rozsáhlých plantážích velkostatků („latifundii“) poněmáhlu svobodná zemědělská práce upadala stále více. To urychlovalo se hlavně tím, že obilí a jiné důležité plodiny do Říma byly přiváženy z dobytých provincií jako laciná válečná kořist nebo jako poplatek podmaněného obyvatelstva, nebo nejčastěji jako výtěžek z rekvisic hrabivých magistrátů římských nebo jejich vojsk. Magistrátské rodiny nebo kandidáti (uchazeči) o magistráty přímo se předstihovali, aby voličstvo římské rozdělující úřady a hodnosti bylo za-

opatřováno lacinými potravinami nebo aby živeno bylo snad i zadarmo na útraty optimátů, kteří zápasili mezi sebou o přízeň voličního občanstva. Spousty obilí za pozdní republiky byly přiváženy ze Sicílie, z Afriky (provincie), ano i z Asie a Egypta, aby zadarmo nebo za levný peníz byly rozdělovány schudlému občanstvu římskému („proletářům“). Vykupována tak byla přízeň světovládného davu římských občanů, jichž jediným neb aspoň nejcennějším majetkem byl jejich hlasovací lístek.

Z Itálie ponenáhlu takovým způsobem pěstování obilí skoro naprosto bylo vytlačeno a rozmohlo se jenom plantažnické hospodářství pomocí otroků zaměstnaných po většině pěstěním oliv, jižního ovoce, vína a jiných obchodních plodin, jakož i extensivním hospodařením pastevním a pícím s velkými velkostatkářskými stády. Charakteristický je již nářek *Tiberia Graccha* (u Plutarcha): „Můžeš celé dni Itálií prochodit a se svobodným člověkem se nesetkáš!“

Arci ten převrat neděl se náhle a také nikterak bez odporu chudšího občanstva. Proti přílišnému přivlastňování státních pozemků bohatými jednotlivci byly za starší republiky činěny pokusy zprvu i dosti zdárné. V první polovici 4. století před naším letopočtem byly přijaty zákony *Licina Stolona* („*leges agrariae*“), podle nichž nesměl žádný římský občan ze státních pozemků držeti více než 250 juger a pro své syny ještě dalších 250 juger nejvýše, tedy četnější rodina mohla maximálně mít 500 juger (= 126 ha). Zákony ty byly z počátku zachovávány, ale později následkem nových velkých výbojů jak v Itálii, tak i mimo ni a stálým proletarisováním chudších zemědělců šířilo se uchvacování a hromadění státních i soukromých pozemků do obrovských rozměrů. Zákony Liciniovy již do druhého století př. Kr. upadly skoro úplně v zapomenutí a nikdo jich už nedbal.

Pokusy obou *Gracchů*, aby se další postup a šíření latifundií znemožnily, i aby se udržel aneb i znovu stvořil pokleslý stav středních zemědělců, byly proti tomu marny, ano vývoj k velkostatkářskému a plantažovému těžení jen urychlily. *Gracchové* navrhovali, aby *Stolonovy* agrární zákony byly obnoveny, ale navrhovali ze státní půdy maximální výměru pro rodinu ne již pouhých 500 juger, nýbrž ji zdvojnásobili na 1000 juger (= 252 ha). Ale reformy ty se nezdařily. Násilím odstranění byli revolucionářští *Gracchové* a jejich kolonizační zákony neprovedeny pro odpor a nechuť samých proletářů, kteří ztratili už schopnost žítvi se jako svobodní občané svou zemědělskou prací na své vlastní půdě. Zchudlí a zchátralí vládci světa v Římě již příliš zvykli na cizopasně, lenivé živobytí a dali si raději své hlasy odkupovati bídnými sousty chleba a poskytovanými hrubými zábavami („*panem et circenses*“! chtěli již od kandidátů na magistratury). Vykorišťované provincie dodávaly k tomu hojně všelikých hmotných prostředků.

Na tuto zemědělskou krizi končící úplným soustředěním pozemkového vlastnictví v několika málo rukách zahynula konečně republika, trpěl jí také císařský Řím. Poznávali to již také prozíravější Římané sami: „*Latifundia Italiam perdidere*“ (latifundie Itálii zahubily), vyřkl již *Plinius*. Řím proletářů a bohatých velmožů s houfy otroků ovládaný legiemi praetorianů za žold najatých stal se kořistí

barbarů, kteří žádostivi nové úrodné půdy konečně rozbili říši římskou s její zotročující kulturou.

Vítězství individuálního neomezeného soukromého vlastnictví movitého i pozemkového bylo v Římě úplné. Římané považovali i lidi podobně jako jiné zboží za věci, které mohou vlastnickému panství býti podrobeny. Vlastnictví římské bylo příkrým a vylučným, nesneslo jiného omezení nežli toho, které bylo obsaženo ve vlastnictví sousedících pozemků (právo sousedů) — nebo v jiných věcných právech (ve služebnostech). Vlastník mohl každého jiného z jakéhokoli používání věci neb osoby majetkové vyloučiti, nároky vlastnickovy nebyly nikterak mírněny ani právem veřejným (kromě libovolných konfiskací z příčin politických).

V Římě se vytvořil názor o posvátné neporušitelnosti soukromého vlastnictví a jeho zdánlivě přirozená samozřejmost se vžila tak do právních názorů římských, že se úplně zapomínalo na jeho po většině násilný původ (okkupací nebo usurpováním).

Středověcí barbarští národové však hned nepřejali těchto římských názorů; neznali ani soukromého vlastnictví k pozemkům. Teprve na římské půdě a jen poněmáhle se s ním seznamovali a je přejímali. U Germanů i Slovanů střední a východní Evropy byla půda kolektivním vlastnictvím buď skupin rodových nebo místních. [Ostatně místní osady často byly původu rodového, jak to ukazují místní jména rodová u Slovanů na „ici“: Janovici, Petrovici, Soběslavici, Pavlovici atd. nebo germanské koncovky na „-ingen“, „-ing“: Sigmaringen, Tuttingen, Idolfingen atd.]

Kolektivní vlastnictví půdy jevílo se v jejím občasném novém dělení mezi jednotlivé rodiny; po případě když i nastalo pevné držení bez další dělitelnosti za živobytí držitelova, přece byla půda ta neprodejna ani se nemohlo o ní pořizovati poslední vůle. Rovně nemohla býti půda nikomu darována, ani nemohl nikdo cizí býti přijat ve svazek kolektivity (rodové nebo místní) bez souhlasu všech příslušníků. Tak germanská „lex Salica XIV“ stanoví: „Si quis super alterum in villa migrare voluerit et unus vel aliqui de illis qui in villa consistunt eum suscipere voluerint, si vel unus extiterit, qui contradicat, migrandi ibidem licentiam non habebit.“*) Pouze ona půda, na které bylo obydli s hospodářskými budovami a s pozemky kolem stavení používanými za zahrady, zelnice, štěpnice atd. byla výhradním vlastnictvím rodiny.

Překážky volného postupování půdy nebo nemožnost ji darovati nebo posledním porizením odkazovati vadily však římské církvi. Ta na římské půdě podrobené neomezenému soukromému vlastnictví byla nabyta již mnoho pozemků jí darovaných anebo po smrti jí odkázaných. Proto církevní moci a vrchnosti zasazovaly se nejvíce, aby

*) „Jestliže někdo na místo některého do osady chtěl by se přistěhovati a kdyby jeden nebo několik z těch, kteří v osadě jsou usedli, jej zamýšleli přijmouti; kdyby jen jediný povstal, který by se tomu opřel, nebude mu dovoleno tam se přistěhovati“. — To bylo jistě pochopitelné i tenkrát, když nové přiděly půdy se přistěhováním ani nedávaly, jelikož kromě obdělávaných rolí každý měl nárok na společné pastvy, lesy, louky, na užívání společných lomů, cihelen, hlinišť atd., který přístupem nových osadníků byl by skrovnější.

se proměňovalo kolektivní vlastnictví středověké v soukromé neomezené vlastnictví individuální podle práva římského. Usilování to setkalo se se zdarem, jelikož také již lépe vyhovovalo stavu rostoucí populace. Rozmnožováním obyvatelstva při kolektivním vlastnictví novým dělením půda se náramně tříštila a jelikož často střídalo se držení její, nebylo ani péče o jakékoli její zvelebení (meliorování), ba ani o dobré její obdělávání.

Vítězství snah církevních o zdomácnění neomezeného římského individuálního vlastnictví bylo už dosti pronikavé za doby králů francských z rodu Pipinova. Ale přes to mnoho kolektivního vlastnictví k půdě se udrželo na př. v jižním Německu a ve Švýcarsku až do nejnovějších dob (zbytky „*allmende*“). Kolektivní úplné vlastnictví dochovalo se v ruském „*miru*“ neztenčené až do dvacátého věku, kdy teprve po převratech způsobených válkou rusko-japonskou, počalo ustupovati selskému vlastnictví soukromému. — Stejně ve Východní Indii udrželo se do dnešních dob kolektivní vlastnictví vesnické a na Javě známá forma, kolektivní „*dessa*“.

Původ ruského „*miru*“ je namnoze sporný. Někteří badatelé myslí, že pochází z dob pradávných, kdežto jiní tvrdí, že *mir* vznikl poměrně pozdě z finančního zákonodárství, které stanovilo ručení za pozemkové a jiné daně selského (poddaného nebo nevolného) lidu rukou společnou a nerozdílnou pro celou osadu (ručení solidární). Podobný původ připisován byl i javanské „*dessa*“, která ovšem podmíněna byla společným obděláváním půdy nebo nákladným zavodňováním nebo meliorováním, na něž jednotlivci nepostačovali (na př. na plantažích rýžových, cukrové třtiny, kávových, tabákových, různého koření atd.). Ale aťsi byl původ těchto kolektivních forem vlastnictví pozemkového jakýkoli, udržely se až do nejnovějších dob, protože souhlasily s obecnými názory zemědělského lidu. Teprve nutnost intensivnějšího těžení rozhodla o osudu „*miru*“ na Rusi, kdežto za jiných poměrů ve Východní Indii a na Javě kolektivní formy ty zároveň i s kolektivním provozem kultur určitých plodin se dobře osvědčují a nerušeně trvají až do naší doby.

Feudální soustavy středověké stav drobných zemědělců uvedly v těžkou odvislost hmotnou, ano až v osobní nesvobodu (nevolnictví). Působily v tom směru tytéž příčiny jako ve starém Římě. Svobodní zemědělci byli totiž povinni ozbrojiti se do války a vydržovati se sami za polního tažení. Při tom arci nemohli svých polí obdělávati. Vedle toho neúrody, živelní pohromy (požáry, krupobití, zátopy a j.) a jiné příhody těžce a dosti často naléhaly na venkovský lid. V těchto všech nesnázích stísnění menší vlastníci pozemků zadlužovali se a hledali pomoci u feudálních pánů, kteří však ji poskytovali za závazky poddanské hmotné i osobní. Vrchnosti nezáměrně svobodné vyzbrojily i vydržovaly za války, nebo místo nich posílaly do boje svou čeleď nebo poskytlý jim potřebnou podporu v nouzi; ale za to musili se jim tito chráněnci zavázati hmotnými dávkami (desátky nebo jinými podíly sklizně) i svou pracovní silou nebo prací svých potahů (robotami).

Tito původně svobodní, kteří tak upadli v poddanství, poněáhlu poklesali ve stav již původně nesvobodných lidí nebo blížili se otrokům,

ano později nebylo mezi poddanými činěno ani rozdílu, zdali byli původně volnými čili nic. Půda nevolníků byla zatížena určitými břemeny na prospěch vrchnosti a byla rovněž tak nevolná jako její vzdělavatelé, nevolní sedláci. Vrchnosti staly se napořád vrchními pány selské půdy.*)

Kromě poddanské půdy byla ještě přebytná panská půda dávana „lénem“ („*Lehen*“), kterou panovníci nebo jiní velmožové postupovali své družině, aby jim za to prokazovali vojenské nebo jiné služby a pocty.

Pán „léno“ postupující měl jakési vrchní vlastnictví nad svěřenými pozemky a mohl po případě léno to požádati zpět, zvláště když lénem podělený nedostal svým závazkům. Ale během doby léna stávala se dědičným vlastnictvím větších statkářů a rozšiřovala se i mohutněla poddanskou půdou i poddanskými dávkami a službami (robotami). Vrchní vlastnictví lenních pánů poklesávalo na pouhou formalitu i nemohla už pravidelně ani léna požadována býti zpět. Pozdější převzetí římského práva (recepcce jeho) vlastnického zlehčilo význam vrchního vlastnictví a odvislost lenní úplně. Majitelé lén byli pak téměř plnými a neomezenými pány své půdy.

Vrchnostenské právo nad poddanskou půdou i nad nevolnými jejími držiteli udrželo se v západní a střední Evropě až do století 18tého i 19tého. — [V Rusku bylo teprve nevolnictví zrušeno až po r. 1862.] — Pozdějším vybavením také selská půda v západní a střední Evropě stala se individuálním soukromým vlastnictvím neomezeným podle zásad římského práva; jediné v Rusku udržovalo se až do dvacátého století vedle soukromého individuálního vlastnictví — které bylo celkem nepříliš rozšířeno a většinou u velkostatků — vlastnictví kolektivní v „miru“. [Kolektivní vlastnictví udržuje se také v civilisacích jihovýchodní Asie, ve Východní Indii a na Javě.]

Než příkré individuální vlastnictví římského práva v neomezeném svém obsahu i rozsahu, které dobře postačovalo dřívějším jednoduchým stykům málo rozšířeným mezi hospodářstvími po většině soběstačnými, nikterak již nehovělo změněným potřebám všeobecné moderní součinnosti podnikatelské. Římskému právnímu citění a přesvědčení bylo proti myslí a neznámo *vyvlastnění* či *expropriace* t. j. zrušení a odnětí vlastnické moci za náhradu rovnou hodnotě vlastnického práva. V moderní době však sociální a veřejné zájmy bývají už tak mocné, že všechna soukromá oprávnění jim musí ustoupiti, kdykoli by existence nebo podstatné prospěchy pospolitosti byly ohroženy. *Za války* stát i jiná veřejná hospodářství všude mohou vyvlastniti potřebné předměty movité i nemovité, ano mají také právo na všeliké výkony a služby všeho občanstva (úkony válečné). Stát může expropriovati pozemky, dopravní podniky, může rekvirovati zboží všeho druhu, pokud to uznává za nutné ke své obraně nebo k uhájení své existence.

*) Jenom ve Velké Británii nebylo na počátku nového věku již nevolníků, ale nebylo tam ani svobodného selského lidu, kterému by patřila obdělávaná půda. Anglická půda skoro napořád byla ve vlastnictví velkostatkářů a byla obdělávána nájemníky sice osobně svobodnými, za to však hospodářsky silně odvislými od vlastníků pozemků.

Podobně i jiné veřejné zájmy oprávnějí k expropriacím, na př. *na zřizování dopravních cest* (silnic, železnic, vodních drah, k uvolnění ulic atd.); nebo k *účelům hygienickým* (asanační pozemky ve stísněných a nezdravých částech velkých měst; pozemky potřebné ke kanalisacím, k vedení veřejných vodovodů, k vysušení zamořených močálů atd.); nebo k *zamezení živelních škod* při regulaci vodních toků; nebo k jakýmkoli jiným účelům, „*kdykoliv toho vyžaduje veřejné blaho*“ (na př. také při zavádění daňových monopolů nebo k nabytí pozemků obcemi v okolí velkých měst, aby se předešlo pozemkové lichvě a j.). Že i politické a národní zájmy dávaly podnět k vyvlastnění, toho byly dokladem pruské vyvlastňovací zákony pro východní provincie, aby na vyvlastněných polských pozemcích byli osazováni němečtí osadníci. [K podobným opatřením měla útočiště i vláda uherská, když chtěla maďarskému národu zabezpečiti pohraniční pozemky.]

Vyvlastnění je také možné z příčin národohospodářských: *ke zcelování* a *ke zlepšení* pozemků (k *melioracím*, k *zalesňování* absolutní lesní půdy, k *využitkování vodních energií*, k *dolování* nebo *kutání* atd.).

Mnohé novodobé národohospodářské skutečnosti působily pak samy k oslabení vlastnickovy moci a ke znehodnocení vlastnických práv. Vlastnické právo k pozemkům ztrácí mnoho ze svého významu na př. hypotekárním zadlužením. Zavedení pozemkových (gruntovních) knih*) sice utvrdilo práva vlastnická na nemovitostech, ale tím, že se do nich zapisovala také všechna břemena jak věcná tak i závazky obligací a že těmto dluhům pozemky jsou zástavou, zmenšovaly se vlastnickovy požitky a výhody z nemovitostí. Vlastnické právo *hypotekárním zadlužením* a exekucemi z dluhů těch, kterými se věřitel může hojiti z nemovité zástavy, po případě bývá tolik znehodnoceno, že vlastníkovi místo práv mohou zbýti jen jistá břemena nebo přímé škody z jeho vlastnictví (při předlužených nemovitostech).

Stejně jest možno *zdaněním* znehodnocovati vlastnickova práva, pokud se nepodaří daně z nemovitostí přesunouti na jiné poplatníky (o čemž se jedná ve finanční vědě).

Vlastnictví v jiné moderní formě klesá na pouhý nárok důchodový při velkých akciových podnicích s četnými rozptýlenými akcionáři. Akciové společnosti velikých podniků staly se zvláštními sociálními celky neodvislými od svých jednotlivých vlastníků-podílníků (akcionářů), kteří své vlastnické nároky dovedou pouze zřídka uplatniti ve valné hromadě. Valná hromada akcionářů bývá pravidelně zcela bezmocná, jelikož ani nemůže býti náležitě poučena (orientována) o stavu a provozu podniku, ani nedovede se skoro nikdy vzepříti vůli správní rady a vedoucího úřednictva (ředitelstva).

Ovšem že také naopak význam vlastnictví *sesíluje se sociálními vlivy*, totiž výsledky sociální práce nebo sociálními styky lidí na cizí

*) Pozemkové knihy vznikly na půdě české tím, že se rozsudky soudní zapisovaly do zvláštních „desk“ po případě listin: Tak povstaly „*zemské desky*“ (také „*krajské desky*“), z nichž podle soudního rozhodnutí bylo možno seznati vlastnická oprávnění na nemovitostech. Později tyto deskové zápisy staly se všeobecnými pro veškeré nemovitosti a vedou se napařád u všech příslušných soudních instancí (knihovní úřady).

vlastnictví odkázaných. To nejlépe znázorňuje ohromný vzrůst pozemkové renty ať městské (nakupením obyvatelstva z příčin národohospodářských nebo politických na omezené půdě), ať rolnické, když je možné nebo nutné intensivní hospodaření pro všeobecnou poptávku mocného a mnoho spotřebujícího trhu. Stejně i každá příznivá konjunktura (sběh událostí a příležitostí příznivých) může vlastnickovu hmotnou moc sesilovati bez jakékoli jeho zásluhy jako zase nepříznivé příhody ji mohou oslabovati bez jeho viny. Z těchto proměn hodnoty vlastnického práva sociálním působením plynuly i požadavky reformní, na př. *Henry Georgea* a jeho školy o znacionalisování půdy rovněž se tím odůvodňují snahy finanční správy, která zdaňuje přírůstky hodnoty (Wertzuwachs, surplus of value). [Nejznámější se stala i nejvýnosnější byla na př. toho druhu „daň z válečných zisků.“]

Z veškerého vývoje a sociálního působení soukromého individuálního vlastnictví jest nade vší pochybnost prokázáno, že moc právem tím jednotlivcům propůjčovaná *jest především opřena o sociální zřízení*: o veřejné, soukromé a trestní právo. Různými sociálními styky a vztahy individuální vlastnictví nabývá značného rozšíření a působnosti, ale může také svého významu pozbývat. Zřejmě také vlastnickými nároky jsou založeny i udržovány příkré sociální rozdíly a společenské třídění hlavně se opírá o různost majetkové. Těmito různostmi povstaly a stále se živí největší nesrovnalosti v ukojování potřeb od přepychového mrhání ano i ničení společenských hodnot až k nejtrpčí nouzi i k nemožnosti udržeti si holé bezútesné živobytí. A ony majetkové výhody často slepou náhodou dostávají se bez jakékoli vlastní zásluhy těm, kteří pozemskými statky oplývají, jako zase ústrky a strádání postihují nemajetný proletariát často bez jeho podstatné viny nebo nedbalosti.

Proto nelze přisvědčiti dříve obecně rozšířeným názorům, že by soukromé vlastnictví bylo výronem přirozeného práva nebo plodem zásluh vlastnickových. Nelze nikterak o vlastnictví tvrditi, že by bylo ve svém vzniku, vzrůstu nebo ve svých častých i značných proměnách dílem těch, kterým bylo přisouzeno, nebo jimž ho rozmarny náhody nebo vrtošivé štěstí dodaly. Také nesmí se považovati jeho formy a jeho sociální utvrzení za něco nedotknutelného nebo posvátného. Jako často byl pramen vlastnictví velmi kalný, — a dosud nekalé zdroje obohacení bývají velmi časté, — tak i právní důsledky jeho mohou býti velmi příkré, i působení jeho nikoli nelze vždy za sociálně prospěšné uznati. Není tedy možno individuální vlastnická oprávnění napořád bez rozdílu uznávati za *jediný správný základ* moderních lidských společností, za zcela nedotknutelné společenské zařízení. Nutno jest naopak podrobovati vlastnická oprávnění náležité kritice. Jako sociálními vlivy vlastnické moci se nabývá, i její obsah a rozsah se jimi proměňuje, tak musí býti připuštěno, aby se o vlastnictví také mohlo po případě sociálně rozhodovati.

Zajisté neomezené individuální vlastnictví při nynější soustavě soukromého opatřování cizích potřeb (při soustavě soukromého podnikání) po většině mělo velmi dobrý vliv na vydatné těžení i na pořádnou ekonomiku úkojných prostředků. V tom směru pro většinu snad podniků dalo by se dosud těžko nahraditi sociálními jinými

úpravami. Ale nesmí se přehlížeti, že působení soukromého individuálního vlastnictví nebylo vždy jen národohospodářsky úspěšné. Naopak je nespornou skutečností, že účinky jeho mohou býti často zhoubné i protiekonomické. Bývá často od vlastníků loupeživě těženo (*Raubbau*), nebo vlastníci ze svých práv kořistí protisociálně. Také soukromé vlastnictví může býti zmrháno. Proto někdy je nutna i *kuratela* (opatrovnictví) *pro marnotratné nebo k jednání neschopné* vlastníky.

Z důvodů historických i z dosavadní nezbytnosti soukromé iniciativy a soukromého podnikání nelze jistě dosud postrádati individuálního soukromého vlastnictví. Také není a nebude možno je nahraditi snad napořád vlastnictvím kolektivním, jak o to usilovaly a usilují různé nauky kolektivistické. Než omezování soukromé moci vlastnické a rozšiřování kolektivního vlastnictví veřejných hospodářství i jiných sociálních skupin jistě stále a pronikavě pokračuje a nelze se tomu ani ubrániti. Kde jsou úspěchy kolektivního provozu a hospodaření patrný a sociálně příznivé, rozhodně dlužno dáti mu přednost proti soukromému vlastnictví. Proti hrozičímu despotismu státní a jiné veřejné moci byla by arci nutna náležitá decentralisace a rozdělování vlastnické moci mezi různé kolektivity a společenství místní a zájmové, které by se navzájem musily kontrolovati i omezovati, aby se kolektivní moci nezneužívalo. Nejlepší zárukou proti kolektivním takovým přehmatům byla by silná uvědomělost, svobody milovnost, vážnost k individuální neodvislosti a náležité citění pro zodpovědnost a účinná kontrola sociálních zástupců a zřízenců.

Doby nebezpečné zvláště omezily i súzily dosah soukromého vlastnictví. To zejména stalo se patrným za světové války nebo také za jednotlivých násilných převratů (za revolucí.)*

Logickým důsledkem neomezeného soukromého vlastnictví je *právo dědické poslušnosti* upravované posledním pořízením, nebo bez tohoto pořízením dle určitých příbuzenských vztahů k zemřelému vlastníku (testamentární a intestatní právo dědické). Veliká moc, která je vlastníkům dána nakládati libovolně se svými věcmi, sváděla by jistě k plýtvání, ba i k mrhání a ničení statků nebo by aspoň překážela ekonomickému jich upotřebování, kdyby vlastník jich nemohl buď za

*) Že kolektivní vlastnictví a kolektivní provozování podniků dovedlo také dopředu k velkolepým výsledkům, pro to je znamenitým dějinným dokladem hospodaření v říši jihoamerických *Inků* i celé jejich sociální zřízení. Na neúrodných svazích velehor kordillerských, kde nikdy ani neprší a odkud nyní stále bývá splachována skrovná prst, podařilo se kolektivním hospodařením vykouzliti úrodná role živící husté obyvatelstvo, které snad ani nevědělo, co je nouze. Úbočí velehorská byla svažována umělými vodovody vystavenými společnou prací, která do nejmenších podrobností byla předpisována všemohoucím státem *aristokraticky* řízeným. Veškerá zaměstnání byla státní mocí obyvatelstvu určována a jednotlivé živnostenské práce byly lidem vrchnostensky nařizovány a prováděny ve společných dílnách. Sociální (vládní) předpisy omezovaly volné rozhodování jednotlivců do té míry, že každý měl vykázano určité povolání, že v určitém věku musil uzavřítí sňatek a založiti si tak své rodinné živobytí. Zajisté nelze podobné sociální zřízení považovati za ideální, ale hmotných úspěchů se tím docílilo.

Pozoruhodné je, že intenzivní obdělávání rolí společnou prací došlo tam na neúrodné půdě skvělých výtěžků, a to *bez znalosti železa*; Inkům pouze měď a bronz z obyčejných kovů byly známy. Jejich pokročilá kultura obešla se i bez peněžitého oběhu, ačkoli měli hojnost drahých kovů, jichž užívali pouze k ozdobě a k bohoslužebným účelům.

svého živobytí odkázati, komu by chtěl, nebo kdyby bez jeho pořízení dostaly se do úplně cizích rukou. Když otec rodiny ví, že jmění jeho zůstane jeho nejbližším, nebo když vlastník může po své smrti dle své vůle se jměním naložit, zdržuje ho to od plýtvání neb od neúčelného spotřebování statků. Tedy právo dědické posloupnosti je důležitým opravným prostředkem proti zneužití neomezené soukromé moci vlastnické, které by jistě bylo časté, kdyby moc ta náhle a úplně smrti vlastníkovou pomíjela.

Než právo dědické utvrzuje zároveň pro budoucnost přítomné nerovnosti sociální zaviněné soukromým vlastnictvím a jeho nerovnoměrným rozdělením. Nakupení majetku a důsledkem toho sociální moc přenáší se na dědice bez jakékoli jeho zásluhy, kdežto pro vlastníka samého aspoň někdy bylo lze s jistým oprávněním tvrditi, že se o své jmění svou prací i svými vlohami namáhal i snad zasloužil.

Nejtíže se slabá sociální oprávněnost dědictví pocituje při intestátní posloupnosti, která podle ustanovení římského práva rozšiřuje se na dědice velmi vzdálené příbuznosti, na příbuzenství, které za živobytí zůstavitelova se ani necítilo ani by snad bylo zůstavitele nepohnulo při posledním pořizování k jakýmkoli odkazům. Při dosti vzdáleném stupni příbuzenstva by jistě intestátní dědická posloupnost neměla nastávat a dědictví by mělo připadnouti společnosti nebo jejich různým kolektivitám za *odúmrtí* (*bona caduca*). Bylo by to jen důsledkem nepopíratelné skutečnosti, že ke vzrůstu každého jmění přispívají společenské příčiny a jejich veřejná úprava.

Ze všech těchto důvodů je zřejmo, že národohospodářsky není snad lépe odůvodněné daně nežli jest daň dědická. Také se porozumí snadno, že výška sazby daňové (procento daně) pro dědické podíly je nejlépe stanovena jednak podle velikosti podílů těch stoupajícím procentem, jednak zvláště podle stupně příbuzenstva dědicova se zůstavitelem. Mohlo by se vedle toho také podstatně rozeznávat zdanění dědických podílů podle posledního pořízení od zdanění podílů intestátních. O jednotlivostech a podrobnostech tohoto zdanění nutno ovšem odkázati k finanční vědě a jejím rozborům. [Veliké zdanění dědických podílů ve Francii i v Anglii, poměrně malé v Německu.]

Při kolektivním vlastnictví by ovšem právo dědické posloupnosti samo sebou pomíjelo nebo by obsaženo bylo v samých ustanoveních o rozdělení důchodů a plodů z kolektivního těžení. Z podobných důvodů také dědická posloupnost musila býti zcela odchylně ustanovována tam, kde vznikly jisté odchylné formy vlastnického práva soukromého. To je zřejmé na př. u *velkostatkářských* (neb i jiných) *fideikomisů*. Fideikomisem jistý rozsáhlý majetek nemovitý i k tomu příslušné movité jmění bývají vyhrazeny určitěmu šlechtickému rodu tak, aby sice držitelem i uživatelem byl jediný zástupce rodu toho, ale aby podstata majetku toho co možno neztenčená zachovala se pro udržení dědičného lesku rodového.

Nemůže tedy dočasný vlastník (lépe vlastně jen poživatel) fideikomisu ani libovolně z majetku na své potřeby vynakládati ani nemá práva o celku jeho poslední vůlí pořizovati; neboť dědická posloupnost bývá již předem zřízením fideikomisu stanovena. Aby tito dědici zákonem povolání nebyli zkracováni nebo o dědictví přímo připraveni,

nesmí držitel fideikomisu ani vlastnictví vykořisťovati (na př. pole vy-mrskávati, lesy libovolně mýti, nákladů nutných nedbati atd.) ani je nesmí úvěry přes určitou dovolenou míru zadlužovati, ani mu není dovoleno svěřené jmění jinak právně zatěžovati nebo věcně zhoršovati.

Fideikomisy jsou přežitkem středověkého nazírání o důležitosti jistých šlechtických rodin a o sociální potřebě, aby lesk a bohatství jejich přilíši nepoklesly možnou ne hospodárností jejich některých příslušníků. Původ jejich sluší hledati ve Španělsku a dnes pro ně *nelze najíti nijakých důvodů národohospodářských*. Ovšem politické důvody některé by pro ně byly, ale právě tyto politické důvody přičí se dneš-nímu demokratickému nazírání i vývoji. Jestliže se na odůvodnění fideikomisů uvádělo na př., že se na nich lépe hospodaří s lesy, dalo by se snadněji i pronikavějších úspěchů dodělati všeobecným pořád-ným lesním zákonodárstvím i veřejným dohledem na lesy nebo ještě lépe postátněním, po případě jiným zveřejněním lesů (hlavně na ab-solutní lesní půdě).

Úplná přežilost fideikomisů vyniká často a nejzřejměji nyní již protimyslnou posloupností dědičkou, která bývá podmíněna t. zv. „*sourodými*“ sňatky („*ebenbürtig*“) a jistým feudálním řádem [právem prvorozenství, vyloučením nesourodých potomků, vyloučením ženských z dědění a vůbec všelikými formalitami naší době naprosto již nepo-chopitelnými. Na př. dědictví se dostává sourodým příslušníkům rodu, kteří s vlastníkem vůbec již naprosto nijak příbuzní nejsou, kdežto vlastní děti jako dcery, nebo děti z nesourodého manželství nemají nijakých dědičných oprávnění].

Z jiných veřejných i sociálních důvodů některá zákonodárství snažila se zachovati neb i zavést *zvláštní dědičné právo pro selske statky*.

Za dřívějších dob poddanských statky selské byly nedílné a tedy po smrti vlastníkově přecházely jistou stanovenou posloupností na jediného oprávněného. Vrchnost spolu také často rozhodovala, kdo měl v dědictví statku nastoupiti.

Po zrušení závazků poddanských a přiznání plného neomezeného soukromého vlastnictví také bývalým poddaným přestala omezení selského práva dědičného. Ano podle vzoru římského práva francouzské dědičné právo nařizuje *reálné dělení* pozemkového vlastnictví *mezi děti rovným dílem*. Tím jednak se podporovalo tříštění pozemkového vlastnictví, které vadí náležitému využitkování půdy, jednak patrně snaha selského lidu udržeti zeelenou půdu pohromadě pudila k ome-zování počtu dětí („system dvou nebo jednoho dítěte“). Kde mohl vlastník selského statku volně pořizovati o něm, nebo kde je předával v celku za svého živobytí, tam snaha neukřivditi ostatním dědicům působila aspoň na zadlužení nebo předlužení selských statků dědičnými podíly. To stávalo se také intestátním dědičným právem při zásadní rovnosti dědičných podílů.

Proti tříštění nebo přílišnému zadlužování selských statků bylo namířeno zvláštní dědičné právo t. zv. „čekanecské“ („*Anerbenrecht*“), kterým se dostává dědici přejímajícímu statek v celku kromě zákón-ného rovného podílu ještě zvláštního dalšího podílu, aby na statku se mohl dobře udržeti. Je tedy přejímateli statku vyhrazen větší dědičný

díl nežli spoludědicům. Toto právo bylo zavedeno v Čechách zákonem zemským z 7./8. 1908. [Z ostatních zemí rakouských jen Korutany a Tyroly zavedly podobné zákony.] Prakticky zákon ten nebude mít asi velkého významu, jelikož platí hlavně pro posloupnost intestátní a nikoli pro převody mezi živými a podle posledního pořízení. Je však zvykem převáděti statky nejčastěji za živobytí vlastníka. — Čeka- necké právo vztahuje se na rolnické statky od 100 K do 1500 K či- stého katastrálního výnosu, s nejmenší výměrou 5 ha.

*

Neobmezené právo soukromého vlastníka a právo dědické bylo dobře přiměřeno dřívějším dobám, kdy každá domácnost po většině svou práci i vlastními svými prostředky si ukojovala své potřeby. Domácnosti ty byly v podstatě soběstačny i když někdy objímaly ši- roká hospodářství panských rodin velmožů nebo vrchností. Rozsáhlá taková hospodářství bylo arci dříve možno udržovati pouze nesvo- bodnou prací čtných lidí podrobených (otroků, nevolníků nebo jinak poddaných).

Než ponenáhle rozlišování jednotlivých zaměstnání a třídění do- mácností podle těchto diferencovaných oborů jejich působnosti ne- mohlo již spočívat na dřívější soběstačnosti. Stále více vzrůstala se vzájemná součinnost i šířila se všestranná výměna statků mezi ruz- nými domácnostmi. Místo soběstačnosti uzavřených domácností na- stoupila nakonec všeobecná kooperace nejširších celků společenských ano povstalo všelidské společenství k ukojování všech důležitých, přímo nejvšednějších životních potřeb. Jednotlivé domácnosti i jiná společenství hospodářská nevěnují se již ukojování vlastnímu, nýbrž pečují o *ukojování potřeb cizích*, aby teprve zase od ostatních hospo- dářství výměnou nebo vzájemnou výpomocí dospěly k ukojování vlast- ních potřeb. Organisační, na které tato nejširší součinnost nesčetných přerůzných hospodařících celků větších i menších spočívá, jest *pod- nikání* (o kterém obšírněji se později pojednává).

Této podnikatelské soustavě staly se však těsnými formy říms- kého práva o příkrém a vylučném soukromém právu vlastnickém a dědickém třeba i doplněné dalšími ustanoveními práva rodinného a obligačního. Nejruznější prostředky k provozování podniků potřebné (různé kapitály všeho druhu) nejsou již vždy v přímé (vlastnické) moci podnikatelově ani vlastníci již pravidelně sami nepodnikají svými vlastními kapitály. Bylo tedy nutno jednak vlastnická oprá- vnění těmto změněným skutečným přízpůsobiti, jednak se musily k nim připojiti nové sociální úpravy přiměřenější všeobecné součin- nosti a čilé pohyblivosti soustavy podnikatelské.

K doplnění soukromého práva vlastnického a dědického povstala působením hmotných sociálních styků nová přiměřenější právní sou- stava vzájemných směn, úprava peněžitého oběhu, vyniklo moderní právo dopravní, ale zvláště vyvinuly se všestranné styky úvěrní s ohromným oběhem nejrozmanitějších cenných papírů i s daleko- sáhlým úvěrním prostředkováním bank i jiných úvěrních ústavů. K tomu pojila se všeliká tržní organisační, jejíž vrcholem jsou bursy,

jakož i mezinárodní (vlastně mezistátní) úmluvy o hmotných zájmech jednotlivých sociálních skupin [říší a států].

Všemi těmito různými právními ustanoveními a národohospodářskými styky a zřízeními se podstatně pozměňoval obsah, rozsah i hmotný význam soukromých práv vlastnických i dědických. Proto dnešní soukromá oprávnění majetková kteréhokoli druhu (také osobní pohledávky v to počítaje) jsou zároveň dílem určitých sociálních skupin a výsledky i výtěžky jejich se podstatně mění sociální skladbou toho společenství, ke kterému oprávněný přísluší. To jest zároveň dostatečným důvodem, aby přiznána byla různým společenstvím těm *spolurozhodovací* moc o hmotných právech ke statkům, jakož i aby byla připuštěna sociální účast při soukromých úmluvách stanovících obligační povinnosti a oprávnění. Společenská ta působnost ovšem se nedá srovnati se *zásadním* dřívějším liberalismem, který požadoval individuální volnost hmotných styků, do kterých společnosti lidské — zejména veřejné moci — neměly býti oprávněny se vměšovati.

O národohospodářských (sociálních) úpravách dříve vylčených úmluv jedná se ovšem obšrněji v samostatných zvláštních oddílech.
